

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ЇЇ СТРУКТУРИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

ECONOMIC CONTENT OF THE NATIONAL ECONOMY DEFINITION AND ITS STRUCTURE IN CONDITIONS OF ECONOMIC INSTABILITY

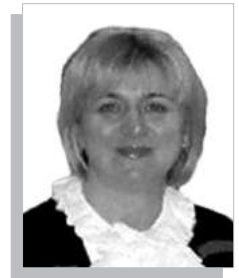

Алла СТАРОСТИНА,
доктор економічних наук,
Київський національний університет
ім. Т. Шевченка

Alla STAROSTINA,
Doctor of Economics,
Taras Shevchenko
National University of Kyiv

Емілія ПРУШКІВСЬКА,
кандидат економічних наук,
докторант Київського національного
університету ім. Т. Шевченка

Emiliya PRUSHKIVSKA,
PhD in Economics,
person working for doctor's degree
of the Taras Shevchenko
National University of Kyiv

Одвічним питанням в економічній теорії та практиці є співвідношення національного та «інтернаціонального» розвитку. Процеси, які поступово активізувалися із середини 80-х років, вели до нівелювання національної ідентичності. Інтернаціоналізація господарського життя, яка поширюється на всі країни світу, зумовила виникнення й формування якісно нового явища – глобалізації. Остання є багатоаспектним і суперечливим процесом, який має як переваги, так і загрози економічного розвитку. Якщо розглядати глобалізацію на рівні окремої країни, то економіка характеризується значною відкритістю, обсягом іноземних інвестицій, часткою експорту й імпорту у ВВП, міжнародними платежами. Розміщення національних продуктивних сил, галузева структура інвестицій, виробництво та збут визначаються суб'єктами господарського життя з урахуванням глобальної кон'юнктури, економічні підйоми та спади набувають всесвітнього масштабу. Глибoku взаємозалежність національних економік продемонструвала криза 2008-2009 років. Вона торкнулася не тільки країн з розвинутою ринковою економікою, а й країн з трансформаційною економікою, включаючи держави пострадянського простору.

Антикризова політика, розроблена світовим співтовариством протягом 2008-2012 років, мала позитивні тенденції, але швидкого оздоровлення економіки як на світовому, так і на національному рівнях не відбулося. В умовах надзвичайно високого рівня глобалізації розвиток одних країн за рахунок інших стає все більш складним (на відміну від колоніальних часів). Зокрема, економічне зростання в азіатських країнах стає мінімальним з причин падіння попиту на їхню продукцію в країнах Європи та США. Незважаючи на вжиті країнами антикризові заходи, економічна ситуація у світі суттєво не покращилася: розвиваються нові кризові явища, з'явилися ознаки уразливості економіки трансформаційних країн. Наприклад, зниження темпів економічного зростання у світовій економіці, безумовно, відіб'ється на стані української економіки, оскільки експорт становить 56% ВВП. За розрахунками експертів, прогнозується зниження темпів зростання ВВП у 2013 році [1].

Тому питання національної ідентичності на сьогодні є актуальним як для країн з розвинутою ринковою економікою (США, Японія, ЄС), так і для країн з трансформаційною економікою (Україна, Росія, Казахстан).

Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників свідчить про

те, що національна економіка є об'єктом ґрунтовних досліджень у сучасних умовах [2-7]. Праці вчених присвячені дослідженню теорії суспільного добробуту, характеристик економічного потенціалу, а також інтегральним показникам оцінки макроекономічних результатів функціонування національної економіки.

Однак при цьому потребують подальшого ґрунтовного дослідження поняття структури національної економіки та її складових в умовах економічної нестабільності.

Метою статті є ретроспективний аналіз поняття національної економіки та виявлення характерних ознак на сучасному етапі для визначення її оптимальної структури в умовах економічної нестабільності.

Не будемо оригінальними, якщо зазначимо, що повернення до національної самобутності є питанням, яке не виникло лише сьогодні. Своім корінням воно поринає ще в глибоку історію. На початку XIX століття Ф. Ліст у своїй праці «Національна система політичної економії» (1841) виділяє 5 стадій економічного розвитку нації. Вчений відходить від класичної політичної економії та, ґрунтуючись на історичному підході, підкреслює особливості розвитку своєї країни. Класичній політичній економії мінових цінностей він протиставляє національну економічну теорію продуктивних сил, в основі якої лежить не розподіл праці, а пріоритет внутрішнього ринку над зовнішнім [8]. Він доводив, що принципом порівняльних переваг можуть скористатися не всі країни, а тільки заможні, фритредерство вигідне передовим націям.

У такий спосіб він відстоював комплексний розвиток Німеччини, поєднуючи фабрично-заводську промисловість із землеробством, прикриваючись протекціоністською політикою. На наш погляд,

такий підхід не втратив актуальності й для України в умовах світової економічної нестабільності. Адже за останні 20 років відбулася деградація промислового потенціалу та не було якісного розвитку в первинному секторі економіки. Глобалізаційні процеси законсервували прогресивний розвиток первинного й вторинного сектору національної економіки.

Аналізуючи наукові погляди Ф. Ліста, відомий російський економіст Р.Нуреев зазначав, що вони стали передумовою розвитку історичної школи, яка заклала підґрунтя для формування національної економіки як самостійної науки [9]. Історична школа відійшла від формалізму й абстракції класичної політичної

У статті досліджено еволюцію теорії національної економіки в історичній та інституціональній школі. На основі оригінальної методики конструювання економічних понять та категорій авторами сформульовано власне визначення «національної економіки». Виокремлено сучасні параметри дослідження національного господарства. Підкреслено, що структуру національної економіки доцільно досліджувати через структуру економічного цілого та структуру моделей функціонування.

The article researches the evolution of theory of the national economy in the historical and institutional school. On the basis of the original technique of designing of economic concepts and categories, authors formulated their own definition of «the national economy». The modern parameters of the research of the national economy are distinguished. We emphasize that the structure of the national economy is expedient to explore through the structure of the whole economic structure and models of operation.

Таблиця 1. Структура поняття «національна економіка» в підходах різних авторів

№	Автор, рік	Суть явища	Зміст явища	Результат явища
1	2	3	4	5
1	Задоя А.О.	сукупність економічних суб'єктів і зв'язків між ними,	що характеризуються господарською цілісністю, спільністю в певному часі та просторових межах, а також специфікою історичного розвитку, особливостями економічної ментальності та координуються обраними правилами та механізмами	
2	Мельник А.Ф.	структурована в галузевому і територіальному просторі економічна діяльність у масштабах країни,	що регулюється інституціональною системою, яка відповідає економічному, політичному та ідеологічному устрою (порядку), сформованому в певній країні	
3	Тарасевич В.М.	комплексний феномен, який поєднує взаємопов'язані загальні риси, притаманні всім економічним системам, особливі ознаки, характерні для економік певної групи країн, а також унікальні риси, властиві виключно цій економіці		
4	Старостіна А.О., Прушківська Е.В.	система економічних відносин між суб'єктами господарювання (які є резидентами даної країни)	з приводу виробництва, обміну розподілу та споживання	для реалізації своїх економічних інтересів
5	Барр Р.	дає визначення національної економіки через «економічну концепцію нації»:		
		1) це центр економічної діяльності,	що розрізняється за своєю природою (сільське господарство, промисловість та інше), за походженням (індивідуальні, державні й інші підприємства); умовами діяльності (конкуренція, монополія)	
		2) це центр сил,	значення й вплив яких виходить за рамки географічного і політичного просторів	
		3) це центр привілейованої згуртованості,	зумовленої економічними, політичними та духовними причинами	

Джерело: розроблено авторами на основі [3-8]

економії, в якій людина відігравала другорядну роль, а в основі її поведінки домінувало «раціо». Представники цієї школи наголошували на ролі людського фактору в розвитку суспільства. Один з основоположників історичної школи Г.Шмоллер сформулював генетичний код щодо дослідження національної економіки. На його думку, господарство країни формують соціально-історичні, національно-психологічні та антропологічні фактори. Вчений вперше звернув увагу на «економічну психологію» тієї чи іншої нації, яка надає неповторність та унікальність національній економіці окремої країни. Г.Шмоллер доводив, що в економічній політиці не може бути універсальних правил і рішень, придатних для всіх країн і всіх часів [10].

Цю ідею розвивав також у своїх працях М.Вебер, який підкреслював, що з історії неможливо виділити всезагальні, а тим більше однолінійні закони економічного розвитку. Він виокремлював унікальність протестантської ментальності в розвитку капіталізму, а також виділяв роль «традиціоналізму» життя в інших країнах, показував неможливість швидкої капіталістичної модернізації периферії світового господарства того часу [11].

Представники історичної школи акцентували увагу на національній різноманітності розвитку країн з урахуванням ролі не-економічних факторів у національній економіці та модернізації капіталістичного суспільства. Ідеї історичної школи щодо розвитку національної економіки знайшли своє продовження в інституціональній економічній теорії.

Дискусійним є поняття національної економіки на сучасному етапі. Узагальнюючи праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, слід підкреслити, що цю категорію розглядають як у широкому, так і у вузькому розумінні. На наш погляд, для розуміння сутності поняття «національна економіка» доцільно використати методологічні засади конструювання економічних понять і категорій, де виокремлюються суть, зміст і результат явища (табл. 1) [12].

Ґрунтовним є визначення національної економіки А.Задої, який трактує цей термін у широкому розумінні через просторові межі та специфіку історичного розвитку, особливості економічної ментальності. Вчений підкреслює, що координується національна економіка обраними правилами та механізмами. Таке розуміння національної економіки містить не тільки господарство однієї країни, а й її сукупність – наприклад, господарство ЄС. А. Мельник визначає національну економіку через структурний аспект, в основі якого є галузевий та територіальний простір, що регулюється інституціональною системою. Неординарним та актуальним на сьо-

годні є визначення національної економіки французького вченого Р.Барра, який пропонує характеризувати національну економіку через економічну концепцію нації: центр економічної діяльності; центр сил; центр привілейованої згуртованості.

Із наведених визначень усі автори розкривають ґрунтовно суть та зміст явища, але практично у всіх відсутній результат. Доцільно надати авторське визначення «національної економіки» як системи економічних відносин між суб'єктами господарювання (які є резидентами даної країни) з приводу виробництва, обміну, розподілу та споживання для реалізації своїх економічних інтересів.

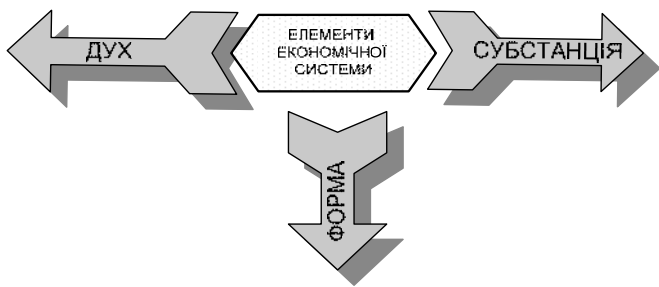
У сучасній науковій літературі при дослідженні національної економіки здебільшого ототожнюється поняття «національна економіка» й «економічна система». Тому вважаємо за доцільне розмежувати ці поняття.

Поділяємо точку зору Г.Башнянина, який визначає систему (від грец. *systemas* – поєднання, устрій, утворення) як універсальний спосіб існування об'єктивної реальності, упорядковану та відокремлену множини підсистем і елементів, взаємодія між якими та середовищем зумовлює її якісну або сутнісну нову інтегративну цілісність [13]. Продовженням цього підходу щодо економічних систем в епоху глобальних змін є дослідження українського вченого Н.Грачевської, яка виділяє сучасні підходи до трактування сутності економічної системи: функціональний; структурно-морфологічний; інформаційний і генетичний [14].

П.Єщенко характеризує економічну систему через структурні ланки й підкреслює, що, з одного боку, вони є досить неоднорідними, а з другого – динамічними та мінливими. Структурні ланки поєднують загальні та специфічні; основні та похідні; нові та ті, що відмирають; перехідні та проміжні економічні форми, кожна з яких функціонує за загальною для всієї системи і водночас власною логікою розвитку [15]. Виходячи із цього, слід зазначити, що кожна економічна система має певну структуру. І, як вказує, Н.Грачевська економічна система є складним поліструктурним утворенням, що інтегрує величезну кількість взаємопов'язаних елементів та забезпечує взаємопереплетіння різноякісних підсистем [16].

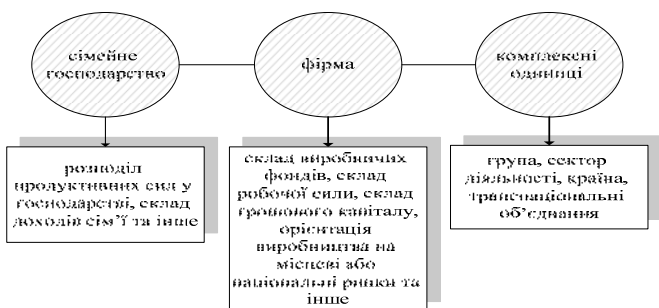
Представники інституціонального напрямку В.Зомбарт, Ф.Перу, Г.Шмоллер та інші характеризували економічну систему трьома групами елементів (рис. 1): дух, тобто основні мотиватори економічної діяльності; форма як сукупність соціальних, юридичних та інституціональних елементів, які визначають межі економічної діяльності та відносини між економічними суб'єктами (через власність, статус праці й роль держави); субстанція, тобто техніка,

Рис. 1. Елементи економічної системи за В.Зомбартом і Ф.Перу

Джерело: розроблено авторами

Рис. 2. Рівні дослідження економічної структури за Р. Барром

Джерело: розроблено авторами

Рис. 3. Сучасні рівні дослідження економічної структури

Джерело: розроблено авторами

сукупність матеріальних засобів, за допомогою яких отримують і трансформують блага.

У сучасній економічній літературі є різні підходи щодо класифікації структурних елементів економічної системи. Найбільш поширений – цивілізаційний підхід та формаційний. З точки зору формаційного підходу складовими економічної системи є: продуктивні сили; виробничі відносини; юридична та політична надбудова; форми суспільної свідомості.

Цивілізаційний підхід передбачає виокремлення таких елементів, як: економічні відносини (соціально-економічні, організаційно-економічні); ресурсна база (природні, речові, людські ресурси); технологічний устрій (аграрний, індустріальний, постіндустріальний); спосіб координації (у формі натурального, ринкового та централізовано-планового); господарський порядок (формальні та неформальні інститути).

Узагальнюючи викладене вище, слід зазначити, що поняття «система» і «структура» подібні з точки зору об'єктивної реальності: будь-яка система, якщо вона справжня система, обов'язково структурована, а також внутрішньо організована і ні в якому разі

Таблиця 2. Параметри дослідження національного господарства

Параметри	Зміст
Характер виробничої діяльності	сільськогосподарський, торговий, промисловий, фінансовий та інші
Розмір економічних одиниць	малі, середні, великі
Економічна система	традиційна, командно-адміністративна, ринкова, змішана
Тип економічної організації господарства	централізовано кероване та мінове [18]
Види економічної діяльності за рівнем технологічного розвитку	первинний, вторинний, третинний, четвертинний, п'ятиринний сектори
Розподіл економічно активного населення між секторами	первинний, вторинний, третинний
Розподіл національного доходу між групами	з низьким рівнем доходів, з рівнем доходів нижче середнього, з рівнем доходів вище середнього, з високим рівнем доходів
Орієнтація економічної діяльності на внутрішній або міжнародний ринок	внутрішньо орієнтована та зовнішньо орієнтована

Джерело: розроблено авторами

не хаотична. У свою чергу можна стверджувати, що будь-яка структура (як організація, як конструкція, як «скелет», як основа цілого) в межах свого розвитку є системою.

З'ясувавши складові економічної системи, доцільно перейти до дослідження структури національної економіки. У сучасній науковій літературі немає єдиної точки зору щодо трактування структури національної економіки. На наш погляд, варто заглибитись в історію економічної думки. Зокрема, звернутись до ґрунтовного методологічного дослідження структури національної економіки Р.Барра. Вчений пропонує розглядати структуру економічного цілого та структуру моделі функціонування (статична й динамічна модель) [17].

З точки зору соціально-економічних відносин Р. Барр пропонує вивчати економічну структуру «як таку», що характеризує діяльність простих і комплексних економічних одиниць, а також через структури «обрамлення». Економічна структура за Р.Барром у 60-ті роки досліджувалась на рівні сімейного господарства, фірми і комплексної одиниці (рис. 2).

Бурхливий розвиток та активізація економічних процесів значно ускладнили ієрархічну будову сучасних національних господарств, що, на нашу думку, викликало необхідність розглядати їх на таких рівнях, як: нано-, міні-, мікро-, макро-, мезо-, мега- (рис. 3).

На наш погляд, національне господарство в сучасних умовах доцільно аналізувати як комплексну одиницю через його відповідні параметри (табл. 2).

Кожен параметр ґрунтовно розкриває зміст національної економіки. Окрім параметрів для дослідження національного господарства як комплексної одиниці доцільно використовувати також середовище економічної діяльності, роль якого виконують структури «обрамлення». До структур «обрамлення» Р.Барр відносить: демографічні, соціальні, інституціональні та ментальні структури. Під структурними «обрамленнями» Р.Барра ми розуміємо інституціональне середовище, що забезпечує функціонування тієї чи іншої структури національної економіки та формує середовище економічної діяльності. Інституціональне середовище містить політичну, соціальну, демографічну складову, формальні та неформальні інститути.

Отже, між елементами структури національної економіки й інституціональним середовищем встановлюються певні зв'язки, які створюють проблеми взаємної сумісності або несумісності та мають вирішальний вплив на економічне зростання й розвиток. В економічній практиці є безліч прикладів, які свідчать про те, що країни мають приблизно однаковий ресурсний потенціал, але різне інституціональне середовище, відповідно й різні економічні моделі та економічний рівень розвитку. Зокрема, якщо використовувати дуальний підхід до поділу націй на розвинені та ті, які розвиваються, то спостерігаємо, що розвинені країни мають, як правило, велике національне багатство, яке в основному

складається з людських ресурсів; тоді країни, що розвиваються, продовжують залишатися відносно бідними, а в національному багатстві домінують природні ресурси, а не людські. Із дуальної класифікації є багато винятків, зокрема, країни третього світу, які експортують природні ресурси (Саудівська Аравія, ОАЕ, Катар), мають високі показники та рівень життя. Нові індустріальні країни (Тайвань, Південна Корея, Сінгапур, Мексика та інші) змогли створити ефективні національні моделі економіки (які базуються на виробництві та експорті промислової продукції), що забезпечують високий рівень економічного розвитку. Слід ще раз підкреслити, що економічний розвиток залежить не тільки від ресурсної структури, а й визначається інституціональним середовищем. Формальним доказом цього є приклад американських економістів Ф.Кіфера та М.Ширлі, які довели, що в країнах із виваженою економічною політикою, але з недієздатними інститутами середні темпи економічного зростання вдвічі нижчі, ніж у країнах із неефективною політикою, але дієздатними інститутами [19].

ВИСНОВКИ

Сучасні світові процеси спонукають до більш глибокого дослідження національної економіки та пошуку нових джерел розвитку. Розкриття сутності та змісту національної економіки, її структури, дозволяє виокремити певні рівні економічного аналізу: нано-, міні-, мікро-, мезо-, макро-, мега-. Виділені параметри дослідження національного господарства розкривають зміст національної економіки та визначають основні джерела її розвитку.

Глибокий теоретичний аналіз поглядів вчених дозволив обґрунтувати тісний взаємозв'язок між елементами структури національної економіки та інституціональним середовищем. Гармонійне поєднання й ефективне співіснування інституціонального середовища й елементів структури національної економіки в її межах демонструють високі показники економічного розвитку країни. У випадку їхньої невідповідності спостерігаємо зворотні наслідки. Тому подальшого ґрунтовного дослідження потребує вплив інституціонального середовища на секторальну структуру національної економіки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобальне переформатування світової економіки: причини, тенденції [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/701>.
2. Базилович В. Д. Економіка цивілізації в глобальному вимірюванні: [монографія] / [В. Д. Базилович, А. А. Чухно і др.]; под. ред. А. А. Пороховського, А. А. Тарасевича. — М.: ТЕІС, 2011. — 768 с.
3. Геєць В. М. Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: в 3-х т. / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко, Б. Є. Кваснюк. — К.: Фенікс, 2007. — Т1. Економіка знань — модернізаційний проект України. — 544 с.
4. Задоя А. А. Основы экономики: учебное пособие / А. А. Задоя, Ю. Е. Петруня. — К.: Вища шк. — Знання, 1998. — 478 с.
5. Національна економіка : навч. посібник / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович ; за ред. А. Ф. Мельник. — К.: Знання, 2011. — 463 с.
6. Національна економіка : навч. посібник / В. В. Білоцерківцев, В. О. Загородня, В. К. Лебедєва та інші. За ред. В. М. Тарасевича. — К.: Центр, 2009. — 280 с.
7. Барр Р. Политическая экономия: в 2-х т. — Т. 1 / Р. Барр; пер. с фр. — М.: Междунар. отношения, 1995. — 608 с.
8. Лист Ф. Национальная система политической экономики / Ф. Лист; [под ред. К. В. Трубинова] — СПб., 1891. — 452 с.
9. Национальная экономика : учебник / под общ. ред. Р. М. Нуреева. — Москва: ИНФРА-М, 2010. — 655 с.
10. Основы общего учения о народном хозяйстве — «Grundriss der allgemeinen Volkswirtschaftslehre», Bd 1—2, Lpz., 1900—04, 2 Aufl., Bd 1—2, Munch., 1923.
11. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. — М., 1990. — С. 44-135 с.
12. Старостіна А. О. Сутність та практичне значення застосування методики конструювання категоріального апарату економічної науки (на прикладі поняття «глобалізація» та «підприємницький ризик». Вісник Київського університету ім. Шевченка. Економіка. — 2011. — №128. — С. 5-10.
13. Економічні системи : монографія. — Т. 1 / за ред. д-ра екон. наук, проф. Г. Башнянина. — Л.: Вид-во Львів. комерц. акад., 2006.
14. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. — К.: Знання, 2008. — 431 с.
15. Єщенко П. С. Економічна теорія і економічна політика в трансформаційному суспільстві / П. С. Єщенко // Економіка та прогнозування. — 2006. — №4. — Вип. 15. — С. 21-24.
16. Гражевська Н. І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н. І. Гражевська. — К.: Знання, 2008. — 431 с.
17. Барр Р. Политическая экономия / Р. Барр ; в 2-х тт.: Т1 : пер. с фр. — М.: Международные отношения, 1995. — 608 с.
18. Ойкен В. Основы национальной экономики / В. Ойкен. — М.: Прогресс, 1996. — 364 с.
19. Keefer Ph. Formal Versus Informal Institution Economic Development, Institution, Contracts and Organization / Ph. Keefer, M. Shirley // Perspectives from New Institutional Economics. Edward Elgar, 2000.

UKRAINIAN JOURNAL ЕКОНОМІСТ

Український журнал
«ЕКОНОМІСТ»
з 2011 року
представлений
у міжнародній економічній
наукометричній
базі RePEc.

У зв'язку
з розширенням
розміщення публікацій
в RePEc з 2013 року
змінюються вимоги
до змісту статей.
Уважно слідкуйте
за інформацією в наступних
номерах журналу і на сайті
<http://ua-ekonomist.com>